

УДК 94 (477) 092
ББК 86.375 (4 Укр)

О.І. Єгрешій, Л.В. Бурачок

**ЄПИСКОП ГРИГОРІЙ ХОМИШИН І ОСИП НАЗАРУК: СПІВПРАЦЯ,
ВЗАЄМОВПЛИВИ, ІДЕЙНІ РОЗБІЖНОСТІ**

У статті розглядаються особливості співпраці двох громадських діячів – Г.Хомишина й О.Назарука, їхнє ставлення до політичних процесів у Західній Україні в 30-х рр. ХХ ст. Визначено ступінь взаємовпливу та з'ясовано причини й зміст ідейних розбіжностей цих діячів.

Ключові слова: Г.Хомишин, О.Назарук, греко-католицька церква, консолідація, католицизм, консерватизм.

Проблема дегуманізації слушно вважається нині однією з найгостріших у сучасному суспільстві. Видається, що для українських владних структур питання, пов'язані з життєствердженням, збереженням самобутності людини, не є першоряд-

ними, хоча розмови про формування громадянського суспільства в Україні точаться не один рік. У свою чергу, громадянське суспільство як систему взаємодії вільних осіб не можна уявити без національних, релігійних традицій, звичаїв, стереотипів поведінки, усталених морально-етичних норм тощо. Ведемо до того, що історичні знання відіграють чималу роль у формуванні громадянського суспільства.

Уважаємо, що науковці-історики також можуть долучитися до вирішення цих нагальних проблем нинішньої пори. Не випадково ж почастишали розмови в науковому середовищі провідних вітчизняних та зарубіжних спеціалістів про “прагматизацію” історичних знань. Ідеться про те, щоб набуті знання ефективніше використовувати на практиці [27]. Відрадно, що все більшого поширення набуває окремий напрям історичної науки – біографістика (персоналістика) [35]. Предметом наукових досліджень нерідко виступає громадська, суспільно-політична, просвітницька, релігійно-церковна діяльність персоналій минулих часів. Віримо, що популяризується в Україні мікроісторія – історичні дослідження, в яких увага фахівців зосереджується не на макропроцесах, великій масі людей, а навпаки, на локальних явищах, окремому індивіду, групі осіб тощо [32].

У пропонованій статті йтиметься про співпрацю відомих громадських діячів першої половини ХХ ст. – станіславівського єпископа Української греко-католицької церкви Григорія Хомишина й знаного письменника, журналіста, суспільно-політичного діяча Осипа Назарука. У пропонованій статті прагнутимемо так розставити акценти, щоб сфокусувати увагу на провідних сферах співпраці двох осіб, а якщо можна, і використати досвід їхнього спілкування і взаємин. Пізнавальний інтерес розробки, на наш погляд, у тому, що на перших порах О.Назарук був членом Русько-української радикальної партії, навіть антиклерикалом за своїми поглядами. У свою чергу, єпископ Г.Хомишин станом на 1920–1930-ті рр. здобув репутацію клерикала-ортодокса, діяча, що не завжди йшов на компроміси з українськими національно-патріотичними силами. До того ж, станіславівський ієрарх був прихильником українсько-польського порозуміння в Галичині 1920–1930-х рр., що, як показують першоджерела, не цілком знаходило підтримку галицько-українського політикуму й широкого суспільства. Уже апріорі цікаво, що зближувало таких, на перший погляд, ідеологічно полярних осіб.

Ставимо за мету на прикладі конкретних товариств та організацій означити коло питань співпраці Г.Хомишина й О.Назарука. Прагнутимемо також визначити ступінь взаємовпливу та з’ясувати причини й зміст ідейних розбіжностей цих діячів.

Сміємо твердити, що під таким ракурсом (ідеться про змалювання взаємин та громадської співпраці Г.Хомишина й О.Назарука) діяльність цих постатей вітчизняними дослідниками не вивчалася. Утім, безсумнівно, що “поодинці” в контексті суспільно-політичних чи релігійно-церковних процесів в Україні першої половини ХХ ст. історичні портрети вказаних громадських діячів українськими фахівцями неодноразово змальовувалися. Більше того, О.Назарук згадується чи не в кожному дослідженні тих чи інших проблем історії України зазначеного хронологічного відрізка. Найгрунтовніше його діяльність висвітлили: М.Дядюк, В.Качкан, М.Швагуляк [28]. Постаті єпископа Г.Хомишина також більшою чи меншою мірою торкалися різні вітчизняні історики в Україні. Виокремимо праці М.Гайковського, В.Марчука, І.Пилипіва, М.Москалюка, О.Красівського, В.Перевезія, О.Павлишина [26].

Зауважимо, що основними факторами світоглядної еволюції Осипа Назарука від радикалізму, республіканізму до консерватизму й монархізму були невдачі визвольних змагань 1917–1923 рр., міжпартійна боротьба першої половини 1920-х рр. у Західній Україні та в українському еміграційному середовищі, релігійне протиріччя в Канаді та США, а також захоплення ідеями В.Липинського. Клерикальні, католицькі нахили О.Назарука скріпилися, коли він у 1926 р. очолив редакцію католицького органу “Америка” та став прихильником поглядів єпископа К.Богачевського. На його думку,

гетьманська політична концепція та інтегральний католицизм себе гармонійно доповнювали. Пізніше, у 1936 р., О.Назарук, згадуючи свій світоглядний злам, писав: "... вернувся до краю зовсім інший чоловік: віруючий у Бога, католик, противник радикалізму і соціалізму, консерватист" [23, с.21].

У цих умовах для єпископа Г.Хомишина, що тривалий час виношував ідею створення впливової клерикальної організації в Галичині, досвід О.Назарука міг стати незамінним. Відомо, наприклад, що станіславівський владика мав намір заснувати газету широкого християнсько-суспільного характеру, котра б уміщувала не лише повідомлення вузького релігійно-церковного змісту, а й статті широкого суспільно-політичного змісту. Новий часопис вірогідно готувався як орган нещодавно утвореної Української Християнської Організації (УХО), яка, попри свій аполітичний статус, досить жваво вникала в політичні справи. Видається, що цей друкований орган мав нагадувати часопис "Руслан", який виходив ще в "австрійську" добу й був органом Християнсько-суспільної партії.

Додамо, що перший з'їзд УХО пройшов 4 серпня 1925 р. у Львові [12, арк.2]. Новостворена організація прагнула згуртувати всіх християн-католиків українського народу, незважаючи на їх партійну належність. Завданням УХО було домагатися, щоб партії у своїй діяльності не відходили від духу й науки греко-католицької церкви [20, 1925 р. – Листопад. – №1]. Ідейне кредо цієї інституції – примножувати релігійні цінності в галицькоукраїнському суспільстві – цілком збігалось із життєвою позицією самого Г.Хомишина. Зрозуміло, що діяльність нової організації мала яскраво виражений антирадянський характер. Друкований орган УХО – часопис "Нова зоря", про який ішлося вище, почав виходити з 1926 р. Фінансував видання газети також станіславівський ієрарх.

Станіславівський владика звісно усвідомлював, що для перетворення УХО в серйозну впливову силу потрібна підтримка досвідчених, авторитетних професіоналів. Крім того, Г.Хомишин імовірно розраховував на допомогу громадсько-політичних діячів, котрі б мали хист до журналістики. У таких умовах кандидатура "багатогранного" О.Назарука виглядала цілком прийнятною. Уже в листопаді 1927 р. він увійшов до Центрального проводу УХО [12, арк.5].

Зауважимо, що спершу О.Назарук дещо скептично ставився до шансів УХО змінитися (станом на 1927 р. організація налічувала близько 600 осіб, з них – 381 священник) [14, арк.3]. У його щоденнику від 24 грудня 1927 р. знаходимо замітку: "Якщо до центральної управи УХО і його органів не будуть допущені нові сили, то УХО скінчить так, як і Християнська Суспільна партія" (розпадеться. – О.Є., Л.Б.) [1, арк.23]. Зрештою, у 1928 р. головним редактором часопису "Нова зоря" призначено саме О.Назарука, якому, очевидно, ієрарх виплачував щомісячну платню розміром 100 доларів [6, арк.25].

Сміємо твердити, що поступово О.Назарук став провідною людиною в УХО, опорою Г.Хомишина у вирішенні питань взаємин цієї структури з галицько-українськими інституціями. Вірогідно всі аналітичні статті, котрі змальовували б взаємини УХО з різними політичними організаціями, належали перу О.Назарука.

Зазначимо, що на 1927 рік припадає якраз погіршення взаємин між УХО й провідною галицько-українською партією – Українським національно-демократичним об'єднанням (УНДО). Єпископ Г.Хомишин уважав, що ундівці не повинні блокуватися з партіями лівого політичного спрямування, зокрема із соціалістами-радикалами, соціал-демократами та членами "Селянського союзу" [33, с.38, 39]. У "Новій зорі" все частіше почали з'являтися повідомлення про доцільність утворення нової політичної клерикальної партії або ж трансформування УХО в політичну організацію.

Покликаючись на першоджерела, зазначимо, що в травні 1928 р. Г.Хомишин організував збори священників Станіславівської єпархії, на яких закликав перетворити

УХО в політичну партію [13, арк.1, 16]. Щоправда, партію було створено лише в 1930 р. за безпосередньої участі О.Назарука. У спеціальній заяві з нагоди створення нової клерикальної організації відзначалося, що політика жодної української партії не була повністю співзвучна з католицькою ідеологією. Додамо, що програма нової партії визначалася автономією Галичини в складі польської держави [21, 1930 р. – 17 липня. – Ч.53].

У час активізації відносин між УХО й УНДО (кінець 1920-х рр.) саме О.Назарук опинився у вирі політичних пристрастей. Наприклад, головний редактор “Нової зорі” говорив, що УНДО – “се найбільш хаотична партія Галичини”, а націонал-демократи – що “се купа галицьких плосколобів і крикунів” [30, с.96]. Саме О.Назарук, як головний редактор “прохомишинівської” “Нової зорі”, найчастіше опинявся в епіцентрі суперечностей між клерикальним об’єднанням Український католицький союз (УКС), що перебував під патронатом митрополита Андрея Шептицького, і організаціями єпископа Г.Хомишина.

Митрополит А.Шептицький, зокрема, значно обережніше ставився до діяльності українських національно-державницьких сил, підтримував ідею розбудови незалежної української держави. Для примноження релігійних цінностей у галицько-українському суспільстві митрополит власне й ініціював створення УКС, котрий у політичних питаннях цілком солідаризувався з діяльністю згаданого вже УНДО. Утім, про організацію А.Шептицького О.Назарук писав: “УКС був як залежне спеціальне поставлення УНДО, як напівполітичне, напіврелігійне... щоб ми не могли проти нього виставляти своїх засад, бо він вже виступив у костюмі релігійнім” [3, арк.167]. Далі наголошував, що з УКС неможливо вести боротьбу через великий авторитет митрополита Андрея.

В умовах ускладнення, наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр., взаємин між митрополитом А.Шептицьким та єпископом Г.Хомишином, поступового виділення в середовищі греко-католицької церкви двох течій, між якими мали місце ідейні суперечності не лише релігійно-обрядового, а й, як бачимо, суспільно-політичного характеру, Осип Назарук підтримав позицію Григорія Хомишина.

Упродовж 1931–1932 рр. єпископ Григорій Хомишин написав пастирського листа “Про політичне положення українського народу в польській державі” і твір “Українська проблема”, в яких виклав своє бачення нормалізації українсько-польських взаємин. Владика відкинув радикальні методи боротьби націоналістичного підпілля, дотримувався думки, що політичний терор може тільки загострити етнополітичну ситуацію в Галичині. Г.Хомишин уважав, що “шовіністичні чинники польської суспільності” використовують вияви політичного екстремізму для оправдання своїх злочинів перед європейськими миротворчими організаціями. Водночас, станіславівський єпископ піддав критиці шовінізм польських властей, вважаючи, що асиміляторська політика щодо українців як найчисленнішої національної меншини призведе до ослаблення самої Речі Посполитої, зробить її беззахисною перед Радянським Союзом. За таких обставин Г.Хомишин уважав недоцільним українській стороні ставити незалежницькі гасла, слід обмежитися вимогами автономії Галичини в складі Польщі [22].

Не володіємо інформацією, чи О.Назарук якоюсь мірою впливав на написання Г.Хомишином цих праць, однак вірогідно, що перший був покликаний на шпальтах “Нової зорі” роз’яснювати ідеї порозуміння Г.Хомишина та “давати відпір” нападам на ієрарха в українській пресі. Так, у грудні 1931 р. газета “Нова зоря” надрукувала статтю “Українська тромтадратія” (тут голослівність). Стаття відображала історичне минуле Польщі, зокрема те, що протягом 1846–1848 рр. австрійський уряд також проводив подібну пацифікацію проти недержавного тоді польського народу, та поляки, змінивши курс із непримиренного на “розсудливо-стримувальний”, добилися-таки своєї держави, коли настав сприятливий для цього час [21, 1931 р. – 27 грудня. – Ч.98].

Як засвідчують першоджерела, з 1932 р. єпископ Г.Хомишин почав втілювати свої ідеї на практиці. Тоді в Станіславові відбулася спільна українсько-польська конференція, в якій узяли участь із польської сторони відомі особи: С.Лось, М.Бобжинський, П.Дунін-Борковський, станіславівський воєвода З.Ягодзинський, граф Є.Погоновський, князь Радзивілл. Українську делегацію представляли Г.Хомишин, О.Назарук, І.Волянський та деякі інші особи. На конференції мова йшла про поглиблення діалогу між консервативними колами обох сторін. Поляки заявили, що будуть проводити для майбутньої угоди підготовчу пропагандистську роботу з польською громадськістю й звернулися до українців із такою ж пропозицією [15, арк.2].

Додамо, що контакти між українськими й польськими консерваторами тривали далі, причому зустрічі відбувалися на території не тільки Галичини, а й етнічної Польщі. Так, 11 листопада 1932 р. єпископ-помічник І.Лятишевський надіслав О.Назаруку листа, запрошуючи його від імені Г.Хомишина на українсько-польську конференцію у Варшаву, яка мала відбутися 19 листопада того ж року з ініціативи Я.Бобжинського [6, арк.25].

Утім, починаючи з літа 1933 р., ситуація дещо змінюється. Г.Хомишин був не вдоволений цинічними висловлюваннями сина М.Бобжинського під час зібрання гуртка 24 травня 1933 р. Ішлося, зокрема, про питання голодомору в Радянській Україні 1932–1933 рр. Поляки висловлювали співчуття потерпілим у Радянському Союзі, водночас говорилося, що ця проблема мала зацікавити польську громадськість так, як радянських людей ріст безробіття в Польщі. Було сказано, що ослаблення сусідньої держави будь-яким способом є корисним для Речі Посполитої. З виступу на зібранні Я.Бобжинського було зрозуміло, що він не визнає права українців на свою суверенну державу і навіть не вважає їх окремою нацією [21, 1933 р. – 21 вересня. – Ч.71].

Вражений такою позицією поляків, Г.Хомишин 11 вересня 1933 р. написав листа редакторів “Нової зорі” О.Назаруку, в якому просив у різкій формі відреагувати на цей цинічний виступ польської сторони. Станіславівський владика підкреслив, що за таких обставин українцям необхідно або тимчасово припинити контакти з польською стороною, або взагалі розірвати з нею стосунки [7, арк.81, 82, 84]. Помітний вплив на прийняття остаточного рішення Г.Хомишином мала якраз позиція О.Назарука. Редактор “Нової зорі” схилився до думки, що необхідно розірвати стосунки з польськими консерваторами, звинувативши їх у політичній дволичності, оскільки, з одного боку, Я.Бобжинський афішує свої приязні стосунки з Г.Хомишином, а з іншого, орган польських консерваторів “*Nasza przyszłość*” друкує подібні шовіністичні публікації. Ця обставина, як уважав О.Назарук, може зашкодити репутації станіславівського владика в Галичині та створити ієрарху імідж “патрона імперської польської ідеї” [3, арк.35].

Однією з причин, що могла спонукати Г.Хомишина зменшити контакти з поляками, були погрози українських націоналістів здійснити проти нього терористичний акт. Так, у травні 1932 р. ієрарх надіслав листа О.Назаруку, в якому, повідомляючи про ймовірний замах, пропонував йому поки що утриматися від активних контактів із польською стороною [7, арк.46, 48].

Схоже, що саме значні труднощі в налагодженні станіславівським владикою українсько-польських взаємин підштовхнули його до співпраці з іншими політичними організаціями. Так, у 1933 р. встановлено контакти Г.Хомишина з колишнім гетьманом П.Скоропадським. Зауважимо, що станіславівський єпископ був прихильником конституційної монархії як форми державного правління, тому із симпатією ставився до особи П.Скоропадського й не відкидав варіант його майбутнього гетьманування в Україні. На прохання гетьмана єпископ навіть виділив 5 000 злотих на розвиток часопису монархічного спрямування “Хліборобський шлях” [8, арк.2]. Великий вплив на формування монархічних настроїв єпископа мав О.Назарук. Після смерті В.Липинського, з яким мав конфлікт, він знову наблизився до гетьманського руху. О.Назарук впливав на ієрарха

задля того, щоб якомога тісніше співпрацювати з гетьманцями, бо такий союз, на його думку, міг би прискорити процес переростання Української католицької народної партії у впливову політичну силу [3, арк.18]. Додамо, що з 1932 р. Українську католицьку народну партію перейменовано в Українську Народну Обнову (УНО).

Однак про контакти Г.Хомишина з монархістами довідується польська адміністрація. У квітні 1933 р. відбулася розмова станіславівського воєводи З.Ягодзинського з Г.Хомишином. Польський чиновник просив не згадувати особи П.Скоропадського, до якого ставлення було ворожим, на шпальтах підпорядкованих єпископу часописів. Г.Хомишин, очевидно розуміючи, що суперечності з місцевою адміністрацією можуть зашкодити загальній ідеї українсько-польського порозуміння, дав вказівку редакторові О.Назаруку виконати прохання воєводи [3, арк.29].

Зауважимо, що й станіславівський владика, й О.Назарук болісно сприйняли невдачу реалізації програми українсько-польського порозуміння. Ці переживання очевидно поглибилися внаслідок невдалої спроби втілення програми порозуміння й парламентським шляхом. Партія УНДО, з якою клерикали йшли на парламентські вибори 1935 р. в одному блоці, імовірно, через відсутність продуманої тактики парламентської боротьби членами УНО невдовзі почала ігнорувати Р.Лободича й І.Волянського (їхніх представників відповідно в сенаті й сеймі) як автономну політичну структуру. Зрештою, єпископ Г.Хомишин 1 грудня 1935 прийняв рішення відкликати своїх представників із парламенту [8, арк.38].

Останні політичні рішення станіславівського владики переважно скептично сприйняло тогочасне українське суспільство, оскільки вважалося, що досягти певних результатів у політиці партія Г.Хомишина могла тільки за підтримки сильної УНДО. Крім того, побутувала думка, що в політиці єпископ Г.Хомишин перебуває під впливом О.Назарука, ставлення до якого також було різним. За повідомленням польських спецслужб, редактора “Нової зорі” називали “інтригантом, що часто змінював свої політичні переконання” [16, арк.71]. З іншого боку, відомий історик І.Лисяк-Рудницький уважав, що О.Назарук мав над собою тільки одного “зверхника” – єпископа Г.Хомишина. Але історик не заперечив факту, що станіславівський владика керувався порадами О.Назарука [29, с.220, 235].

У квітні 1936 р. О.Назарук у листі до колишнього голови УХО Т.Галуцинського писав: “Останні місяці я переживав найтяжчі часи за час української історії. Не послухався ради єпископа Хомишина про недоцільність у виборах... Найгірших наслідків передчасного виступу нашої групи на політичній арені ще представити не може...” [2, арк.56].

У свою чергу, єпископ Г.Хомишин під час одного із засідань керівництва УНО 1936 р. заявив: “Ся справа – то кара на мене за те, що я замість ширити царство Боже, вмівся в політику” [3, арк.166]. У листі до О.Назарука єпископ був ще різкішим: “Наш нарід гине і після людської логіки мусить загинути, бо його духовий організм є так ослаблений, що не може прийняти здорової поживи і її з себе викидає... крім сего він не є ані зимний, ані гарячий, але літний, і тому Ісус Христос випльовує його з своїх вуст... Верхи того народу поражені духовою сліпотою і певного рода розумовим збоченням” [8, арк.12].

Володіємо інформацією, що у вересні 1936 р. ієрарх взагалі мав намір припинити діяльність УНО. Від такого рішення станіславівського владику відрадив О.Назарук, заявивши, що розпущення УНО саме в цей час може ослабити становище культурно-просвітницького товариства “Скала” та католицьких друкованих органів “Нова зоря” й “Правда”, які перебували під його патронатом. На думку О.Назарука, зміцнити та піднести авторитет УНО можна було завдяки внесенню поправок до політичної програми організації, зокрема дописати такий пункт: “Зі всіх форм державного прав-

ліття найдоцільнішою вважає УНО форму легального монархізму". У протилежному разі Українська народна обнова "не може мати виглядів на оживлення" [3, арк.60].

Разом із тим, у листопаді 1937 р. і Г.Хомишин, і О.Назарук приєдналися до заяви українських громадських діячів та представників греко-католицької церкви з протестом проти репресій польського уряду щодо галицьких українців [11, арк.3]. Відзначалося, що за таких обставин існує потреба консолідації національно-державницьких сил в українському таборі різних напрямів та ідеологій. Додамо, що під цим зверненням, крім Г.Хомишина й О.Назарука, підписалися відомі суспільно-політичні та релігійні діячі: митрополит Андрей Шептицький, єпископ Йосафат Коциловський, К.Левицький, Д.Левицький, М.Рудницька, І.Макух, М.Стахів, Д.Паліїв, К.Малицька та ін.

Складна міжнародна ситуація, трагічне становище українців у Радянському Союзі посилили в Галичині тенденцію до об'єднання національно-державницьких сил. Ще в грудні 1937 р. у Львові був створений Контактний Комітет (КК), до складу якого ввійшли Українська соціалістична радикальна партія, Українська соціал-демократична партія, Українська народна обнова в особі О.Назарука, Фронт національної єдності, Союз Українок та опозиційна група Українського національного демократичного об'єднання. КК розглядався як координаційний центр боротьби проти польського наступу [34, с.181]. Члени КК пропагували також ідею створення загальнонаціонального проводу для пошуку шляхів порозуміння серед українського громадянства.

Згодом, 18 квітня 1938 р., 13 українських часописів, що були органами різних за ідеологією політичних угруповань та партій, підписали пресове порозуміння, метою якого було через взаємотерпимість, співпрацю, обмін інформацією мінімізувати взаємні напади на сторінках друкованих органів і тим самим об'єднати українську громадськість [4, арк.121]. О.Назарук уважав, що подібна консолідація є потрібною "з огляду, у якому становищі опинився український народ" [24].

Але єпископ Г.Хомишин на початку травня 1938 р. наказав О.Назаруку не акцентувати увагу в католицьких часописах "Нова зоря" й "Правда" на об'єднувальній акції. Головний редактор був вимушений підкоритися [18, арк.4]. На нашу думку, таке рішення пояснювалося тим, що українські часописи переважно критично ставилися до діяльності Г.Хомишина, по-друге, владики в 1937 р., після провалу "нормалізації", відійшов від активної політики.

Не схвалив єпископ Г.Хомишин й ідеї присутності УНО у Всеукраїнській національній раді (ВНР), що виникла 14 вересня 1938 р. у Львові під час наради представників українських політичних партій. ВНР уявлялася як тимчасовий загальноукраїнський парламент, що мав стати місцем порозуміння між різними політичними угрупованнями українців, центром координації та підтримки їхньої діяльності. Незважаючи на те, що О.Назарук настійливо радив станіславівському єпископові підтримати створення ВНР і дати згоду на входження УНО до її структури, Г.Хомишин залишався непохитним. Схоже, що восени 1938 р. стосунки між О.Назаруком і Г.Хомишином дещо погіршилися. Перший продовжував брати участь у КК, незважаючи на те, що єпископ у таємній інструкції рекомендував йому не входити до ніякого представництва [36, с.226].

Відзначимо, що єпископ Г.Хомишин тісно співпрацював з О.Назаруком і в культурно-просвітницькій сфері. Вірогідно, саме в 1933 р. єпископ Г.Хомишин розпочав створення окремого культурно-просвітницького товариства релігійного типу, яке б, з одного боку, діяло паралельно зі світськими установами ("Просвіта", "Рідна школа"), а з іншого, займалося розвитком Католицької Акції на території Станіславівської єпархії. Єпископ обстоював позицію, що тільки нові, підпорядковані церкви, просвітницькі установи спроможні призупинити розгортання атеїстичних комуністичних настроїв [31, с.122, 123]. Ще 7 травня 1929 р. в листі до О.Назарука Г.Хомишин відзначав: "Се справді Божий допуст, що большевизм так охоплює круги інтелігенції... Зближуються

тяжкі часи, ворожий поступ грісний... се наслідок дотеперішніх компромісів чи короткозорості на тлі церковно-релігійнім” [7, арк.8].

Зауважимо, що О.Назарук допомагав Г.Хомишину в розробці статуту нового культурно-просвітницького товариства, яке було вирішено назвати “Скала”. Під статутом нового товариства крім О.Назарука підписалися: ректор Греко-католицької духовної семінарії А.Бойчук, директор державної гімназії з українською мовою викладання О.Левицький, професор гімназії М.Мацьків, юрист І.Волянський, суддя Є.Барановський, купець С.Снігурович, священник Р.Лободич та ін. [17, арк.1, 3].

Утім, як переконують історичні джерела, організаційне становлення “Скали” проходило повільно. Широкий загал греко-католицького духовенства, світських діячів переважно критично зустрів появу “Скали”. Передусім через те, що діяльність клерикалів фактично дублювала діяльність товариства “Просвіта”. Так, за даними Станіславівського воєводського управління, станом на початок лютого 1935 р. у воєводстві налічувалося лише 8 читалень [19, арк.26]. Звісно ж, керівництво “Скали” намагалося прискорити процес закладання організаційних осередків у епархії.

23 квітня 1936 р. у Станіславові з ініціативи владики Г.Хомишина відбулися загальні збори католицького культурно-просвітницького товариства “Скала”, на які прибуло близько 200 осіб. Доповідь О.Назарука на зборах під назвою “Узасаднення Скали” мала роз’яснювально-агітаційний характер. Редактор “Нової зорі” пригадав настанови Г.Хомишина щодо чотирьох завдань клерикального товариства: поширювати католицьку пресу, проводити антисектантську боротьбу, створювати установи під патронатом греко-католицької церкви і тим самим виконати основне, четверте завдання – урятувати галицьку молодь від більшовицьких безбожницьких впливів [24, с.9, 20, 22, 31, 45]. Володіємо даними, що станом на червень 1936 р. товариство налічувало вже 3 071 читальню [21, 1936 р. – 21 червня. – Ч.46]. Утім, насправді ситуація виглядала дещо інакше.

Підтвердженням цієї думки може слугувати лист католицького публіциста І.Чорнодолі до О.Назарука від 9 листопада 1936 р., у якому говорилося: “...З читальнями “Скали” не є так добре, як на позір здається і як про все пишеться. “Скала” – та ж сама “Просвіта”, ті ж самі члени, той самий дух... Багато священників не хочуть “Скали”, бо не бачать різниці” [9, арк.6]. За словами І.Чорнодолі, духовенство вважало “Просвіту” також католицькою, оскільки керував нею священник. У листі до О.Назарука від 18 листопада того ж року він був більш різким: “Навіть люди з табору Хомишина в “Скалу” не вірять, вважають за примху старечу” [9, арк.9]. І.Чорнодоля вважав, що багато священників засновує клерикальне товариство “страха ради”, оскільки бояться санкцій із боку станіславівського владики. За його словами, і до Г.Хомишина, і до О.Назарука ставлення духовенства недоброзичливе, а 80% читалень товариства “Скала” існують лише “на папері”.

У листі-відповіді до І.Чорнодолі від 13 листопада 1936 р. О.Назарук назвав зауваження публіциста слухними та підкреслив, що якщо 90% католицьких клерикальних товариств не реорганізувати, то це поступово призведе до припинення їхньої діяльності [5, арк.6]. Очевидно, редактор “Нової зорі” довіряв І.Чорнодолі.

Згодом про становище “Скали” було поінформовано й Г.Хомишина. У листі до нього О.Назарук відзначав: “...Це може бути правда, бо багато читалень “Скали” не приносять замовлення на католицькі книжки і брошури нашого видавництва. Є підстава думати, що в читальнях вдовольняються атеїстичними і ліберальними книжками “Просвіти” і радикальної “Самоосвіти”. Також передплачування нашої преси “Скалами” дуже слабке і далеко не всюди воно є” [3, арк.172]. О.Назарук наголосив, що з хаосом у “Скалі” потрібно боротися з початку її діяльності. Інакше товариство може спіткати незавидна доля УНО.

Г.Хомишин відреагував доволі несподівано. Так, 30 серпня 1937 р. єпископ своїм указом заборонив священикам Станіславівської єпархії бути членами українських світських товариств та установ. У відповідному розпорядженні з цього приводу говорилося: "... Зараз священики не тільки не потягнули за собою світських "патріотів", лібералів та радикалів, але й деякі самі так зісвітчилися, що удостоїлися признання від своїх панів, як "здисципліновані члени суспільності" [21, 1937 р. – 4 листопада. – Ч.84].

Розпорядження Г.Хомишина викликало переважно негативний резонанс у суспільстві. Майже вся галицькоукраїнська преса засудила указ. Більше того, 24 лютого 1938 р. українські установи "Просвіта", "Рідна школа", "Сокіл-Батько", "Великий Луг", "Молода громада", "Українська бесіда", "Товариство охорони дітей і опіки над молоддю" та ряд інших надіслали лист Г.Хомишину. У ньому доволі різко відзначалося, що розпорядження священнослужителя від 30 серпня 1937 р. розірвало співпрацю церкви з народом, яка формувалася роками. Наголошувалося, що у свідомості галицьких українців поняття "духовенство" і "народ" були нероздільними [10, арк.59]. Наприкінці листа представники світських установ та організацій прохали владу утриматися від виконання цього розпорядження. Утім, Г.Хомишин залишився непохитним і свого указу від 30 серпня 1937 р. не відкликав.

Безумовно, діяльність обох громадських діячів – і Г.Хомишина, і О.Назарука – припала на дуже складний історичний період (трагічні перипетії Першої світової війни, складний, передусім у моральному вимірі, післявоєнний період, коли всі без винятку національно свідомі галицькі українці гостро переживали окупацію Галичини Польщею, поширення в міжвоєнний період в краї прорадянських настроїв, "пацифікація" польської влади, активізація діяльності українського націоналістичного підпілля тощо). Дивуватися тому, що в цих умовах інтенсифікували свою діяльність українські релігійні організації та діячі клерикального табору, очевидно, не доводиться. Діяльність клерикалів була своєрідною відповіддю на поширення серед галицькоукраїнського суспільства релігійно індиферентних настроїв.

Упродовж 1930-х рр. О.Назарук був правою рукою єпископа Г.Хомишина в його суспільно-політичній і певною мірою культурно-просвітницькій діяльності. По суті, жодне вагоме рішення станіславівський єпископ не приймав без попередньої консультації з головним редактором "Нової зорі". Довіра Г.Хомишина до О.Назарука була в зазначений період фактично безграничною. Утім, констатації того, що в суспільно-політичному житті єпископ Г.Хомишин не був самостійною фігурою, а перебував у цілковитій залежності від О.Назарука, все ж є безпідставними, гучними, не мають необхідної першоджерельної основи.

Станіславівський владика схиляв О.Назарука до співпраці з польськими консервативними колами, обидва діячі в першій половині 1930-х рр. були прихильниками українсько-польського порозуміння в Галичині. О.Назарук, у свою чергу, намагався наблизити організації Г.Хомишина до співробітництва з українськими монархістами, зокрема з гетьманом П.Скоропадським. Зрештою, намірам О.Назарука не судилося збутися: співпраця станіславівського владика з монархістами мала радше ситуативний характер.

Водночас співпраця двох діячів у культурно-просвітницькій царині не була такою ж плідною. О.Назарук, попри те, що допомагав єпископові в організаційному становленні клерикального просвітницького товариства, очевидно, не вважав "Скалу" кардинально необхідною організацією в конкретних історичних умовах. Видається, що О.Назарук досить прохолодно сприйняв розпорядження владика 1937 р. про заборону священикам Станіславівської єпархії належати до світських установ та організацій.

Виразні ідейні розбіжності між Г.Хомишином і О.Назаруком намітилися лише наприкінці 1930-х рр. Обидва діячі по-різному сприйняли консолідаційні процеси українських національно-державницьких сил зазначеної доби. О.Назарук уважав, що в

умовах ускладнення міжнародної ситуації в Європі, інтенсифікації антиукраїнської діяльності польських урядових структур у Галичині галицьким українцям необхідно, угамувавши наявні амбіції, відкинути ідейні суперечності, консолідувати сили в боротьбі. Натомість єпископ Г.Хомишин продовжував уважати, що Українська католицька народна партія не повинна брати участі в консолідаційних процесах кінця 1930-х рр., передусім тому, що в цій акції задіяні організації, ідеологія яких є ворожою католицькій. О.Назарук тут виявився значно копроміснішим і прогностичнішим, ніж Г.Хомишин.

Уважаємо, що історичне вивчення проблеми співпраці цих двох особистостей має не лише пізнавальне значення, а й набуває певного повчального змісту. Історичний урок проглядається такий: в умовах загострення внутрішньої і зовнішньополітичної атмосфери національно свідомі українські сили, незважаючи на різну ідеологічну платформу, мають прагнути до зближення, до консолідації, до національної інтеграції. У протилежному разі деконсолідаційними настроями неодмінно скористаються ворожі українству сили, як це трапилося в епізоді з “політичною непохитністю” (*читаємо недалекоглядністю*) Г.Хомишина наприкінці 1930-х рр. Тоді, нагадаємо, опозиційністю станіславівського єпископа вміло скористалися польські урядові структури, що прагнули не лише загострити суперечності між Г.Хомишином і митрополитом А.Шептицьким, а й внести дезорганізацію в український національний табір.

Гадаємо, що цей історичний урок, у разі ознайомлення з цією публікацією, піде на користь деяким сучасним українським політичним силам, у котрих подекуди вузькі корпоративні інтереси переважають над широкими національними домінантами. Історія ж, що цілком справедливо вважається вчителькою життя, на прикладі цього конкретного епізоду чітко засвідчує, що співпраця між представниками навіть ідеологічно полярних (попервах) політичних сил можлива.

1. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАУЛ), ф.359, оп.1, спр.9.
2. Там само, спр.15.
3. Там само, спр.197.
4. Там само, спр.209.
5. Там само, спр.210.
6. Там само, спр.282.
7. Там само, спр.331.
8. Там само, спр.332.
9. Там само, спр.336.
10. Там само, спр.380.
11. Там само, спр.385.
12. Там само, спр.397.
13. Там само, ф.406, ор.1, спр.22.
14. Там само, ф.684, ор.1, спр.28.
15. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО), ф.2, ор.1, спр.899.
16. Там само, спр.1431.
17. Там само, ор.3, спр.319.
18. Там само, ф.69, ор.1, спр.859.
19. Там само, ф.226, ор.1, спр.417.
20. Наші вісти. – 1925.
21. Нова зоря. – 1930; 1931; 1933; 1936; 1937.
22. Пастирський лист Григорія Хомишина до Всечесного клира і вірних Станіславівської єпархії про політичне положення українського народу в польській державі. – Львів, 1931. – 37 с. Українська проблема. Написав для духовної і світської інтелігенції українського народу Григорій Хомишин Станіславівський єпископ. – Станіславів, 1932. – 190 с.
23. Назарук О. Ерема кай аноніми: політична брошура призначена для гартування будучих українських провідників. – Львів, 1936. – 126 с.
24. Назарук О. Пресове порозуміння // Нова зоря. – 1938. – Ч.32. – 5 травня.
25. Скала і Просвіта. Які різниці між ними ідеологічні, статутіві і організаційні. – Львів, 1937. – 50 с.

26. Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. – 2001. – №2–3. – С.32–48; Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст. Проблема польсько-українських стосунків. – Львів, 2000. – 416 с.; Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 164 с.; Москалюк М. Український християнсько-суспільний рух Галичини в 20-х рр. ХХ ст. – К.: Стилос, 1998. – 56 с.; Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців: календарна реформа єпископа Григорія Хомишина // Україна модерна. – 2002. – №7. – С.7–68; Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20–30 рр. ХХ ст. – К., 1998. – 46 с.; Пилипів І. Участь греко-католицького духовенства в діяльності культурно-просвітницьких організацій Станіславщини в 30-ті рр. ХХ ст. // Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилів. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2003. – С.171–177.
27. Головка В. Криза сучасної української історичної науки: теоретичний та історіографічний контекст. Автореф. дис. канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 2000. – 19 с.; Дем'яненко Б.Л., Дем'яненко В.М. Методологічні засади вивчення історії // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. – 2005. – №7 (липень). – С.20–23; Жук С.І. Західна історіографія та епістемологічні проблеми історичної науки // Український історичний журнал. – 1994. – №1. – С.45–53; Зашкільняк Л. Виклики сучасної історіографії: світовий та український контексти // Україна модерна. – 2005. – №9. – С.7–14; Зашкільняк Л. Методологічні аспекти світового історіографічного процесу і сучасна українська історична наука. Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. – Львів, 2004. – С.24–56; Искендеров А.А. Историческая наука на пороге ХХІ века // Вопросы истории. – 1996. – №4. – С.3–31; Ковальченко І.Д. Теоретико-методологические проблемы исторических исследований. Заметки и размышления о новых подходах // Новая и новейшая история. – 1995. – №1. – С.3–33; Реєнт О.П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу // Український історичний журнал. – 1999. – №3. – С.3–22; Таран Л.В. Провідні тенденції світової історіографії в ХХ столітті та проблеми кризи сучасної української історичної науки // Український історичний журнал. – 1998. – №5. – С.30–39; 1999. – №1. – С.85–91.
28. Дядюк М. В.Липинський на сторінках щоденника й у листах Осипа Назарука // Молода нація. – 2002. – №4. – С.127–160; Дядюк М. Комісія старої історії України НТШ у Львові (За матеріалами записників Осипа Назарука, 1935–1936 рр.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2001. – №8. – С.306–330; Качкан В. Історико-культурологічні і політичні візії Осипа Назарука // Збірник праць і матеріалів на пошану Л.І Крушельницької / Ред. М.М.Романюк. – Львів, 1998. – С.169–179; Швагуляк М. Осип Назарук: сторінки біографії // Український Ліс. – 1995. – №1. – С.57–58; Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст. // Записки НТШ. – Львів. – Т.222. – С.126–147.
29. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – К.: Основи, 1994. – Т.2. – 530 с.
30. Москалюк М. Взаємовідносини Української християнської організації з УНДО: шлях від співробітництва до конфронтації // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2000. – Вип.3. – С.91–97.
31. Перевезій В. Українська греко-католицька церква у східногалицькому суспільстві у 20–30 роках ХХ ст. // Розбудова держави. – 1998. – №11–12. – С.120–125.
32. Підгаєцький В. Мікроісторія: варіант окреслення пізнавального простору у прикладенні до історії України ХХ ст. / Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Історія: Збірник наукових статей. Частина 2. – Чернівці: Рута, 2004. – С.368–371; Підгаєцький В. “Орач льодовика” і його “історії” як метафори минулих часів // Україна модерна. – 2005. – №9. – С.106–124; Удод О. Методологічні проблеми історії повсякденності / Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Історія: Збірник наукових статей. Частина 2. – Чернівці: Рута, 2004. – С.381–385.
33. Соляр І. Українське національно-демократичне об'єднання (перший період діяльності 1925–1928). – Львів, 1995. – 71 с.
34. Хруслов Б. Політика УНДО напередодні II Світової війни // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 1999. – №3. – С.181–188.
35. Чишко В.С. Біографістика як галузь історичної науки: історіографія та методологія: Автореф. ... дис. д-ра іст. наук. – К., 1997. – 48 с.
36. Швагуляк М. Маловідома сторінка політичного життя Західної України передодня II Світової війни // Записки НТШ. – Львів, 1994. – Т.228. – С.207–248.

In the article the features of collaboration of two publicmen are observed – G.Homyshyn and O.Nazaruk, their attitude toward political processes in Western Ukraine in the 30s of the 20th century. The degree of interplay is defined and reasons and sence of disagreements between these figures are found out.

Key words: *G.Homyshyn, O.Nazaruk, greec-catolic church, consolidation, catholicism, conservatism.*